

Centrul sanitar și antiepidemic al regiunii Brașov (cond.: Iosif Braun)

CSEREI MIHALY DESPRE MODALITATEA DE EXTINDERE A PESTEI BUBONICE

P. Diosi

Multă vreme s-a crezut că șobolanii sînt singura sursă de infecție a pestei, iar purecele *Xenopsylla cheopis* singurul transmitător al epidemiilor de ciumă. Se știe însă că această specie nu se poate adapta condițiilor climaterice din Europa. De aceea s-a pus în discuție faptul dacă epidemiile de ciumă, care s-au semnalat atît de frecvent în cursul istoriei acestui continent, au fost identice cu pesta cunoscută în zilele noastre. Descrierea unor epidemii vechi redă atît de fidel tabloul ciumei bubonice, încît această identitate nu a mai putut fi pusă la îndoială. Totuși modul lor de răspîndire a rămas multă vreme nelămurit. În cele din urmă s-a precizat că în condiții prielnice ciuma poate fi transmisă de la om de către specia de purice uman *Pulex irritans* (2). Constatarea aceasta a fost apoi confirmată prin studierea documentelor vechi despre marile epidemii de ciumă și prin examinări recente (1, 5, 6, 9).

Ultima epidemie mare de pestă, care a cuprins Transilvania către sfîrșitul răs-coalei lui Rákóczi, a fost cea din anul 1709 (7). Descrierea amănunțita a acestei epidemii se găsește în cronică lui Cserei (8, 11). (Cserei s-a născut în 1668 la Racoș și a murit în 1756 la Nagyajta).

Descrierea epidemiei de pestă din 1709 (4).

Izbucnirea și extinderea epidemiei. Despre pătrunderea bolii în Ardeal, cronică relatează următoarele „niște fișani din secuime, refugiați de teama curușilor în Moldova, s-au reîntors de acolo bolnavi și au decedat la Gheorgheni; boarfele unuia sînt luate de altul, care doarme în ele, se îmbolnăvește și moare; curînd ciuma s-a ivit apoi și printre săteni”. Iar în ceea ce privește extinderea epidemiei cronică stabilește că „un blănar sîghîșorean aflat la Gheorgheni pentru a-și procura blănuri, a murit după înapoierea sa; au murit apoi toți cei ai lui și toată vecinătatea”, iar „la Odorhei ciuma a fost adusă de fetele care slujeau la Sîghîșoara”.

Într-un alt loc aceeași cronică descrie că „un călător a sosit la Cluj cu servitorime multă, venînd dintr-o regiune bîntuită de ciumă și după aceea s-a ivit numai decît pesta în oraș”, iar de acolo „un anume comerciant a plecat la Sibiu; au și murit îndată nevasta și copiii gazdei la care a tras”. Se amintește de asemenea că „Ferencz Păpai, căruia i-au murit nevasta și rudele la Tg. Mureș, a pornit într-acolo după încetarea epidemiei, să transporte trupul soției sale la Aiud. Două fete s-au îmbrăcat în vestimente purtate de dînsa”, li s-au umflat ganglionii, au murit iar pesta s-a răspîndit din casa lor”. Rolul hainelor este subliniat și de o zicală săsească din acele vremuri, care sfătuește pe cel ce găsește în timpul ciumei o cămașă agățată de gard, s-o îngroape numaidecît adînc în pămînt (14).

În sfîrșit cronică mai menționează că la Șeica Mare „a poposit un drumeț sosit dintr-o localitate contaminată; niște copii i-au oferit merinde; întorși acasă au murit atît copiii, cît și tatăl și mama lor, precum și toți vecinii din două case”.

Intensitatea contagiunii.

În matricolele de deces de la Sighișoara în anul 1709 s-au înregistrat în total 791 cazuri mortale de pestă, la o populație de 4700 locuitori (7). Din cauza numărului excesiv de mare al deceselor înregistrarea lor a fost adesea neglijată, iar în august 1709 s-a întrerupt pe o perioadă de aproape 11 luni, până la data de 19 iulie 1710 (17); astfel numărul cazurilor nu poate fi stabilit cu exactitate. Un epital pomenește de 4000 de decese, alte surse menționează că din cele aproximativ 1000 de familii din oraș, numai 200 ar fi supraviețuit epidemiei de ciumă (7). Chiar și decesele neînregistrate constituie însă o mortalitate ridicată, de 16,83%. Intensitatea neobișnuită a contagiunii reiese și din sporirea însemnată a numărului de căsnicii în cursul anului următor, atingând 351% față de nivelul premergător epidemiei, pentru ca ulterior și numărul nașterilor să atingă proporția de 166% (7).

Cronica amintește că „*bintuie o ciumă nemaipomenită, în multe sate abia au rumas 2—3 locuitori*”, sau „*unde pătrunde moartea bubonică seceră toată populația*”. La Cluj „*s-au carat zilnic 50—60 de morți de au murit pină la urmă cinci mii și jumătate de oameni și așa s-a stins ciuma*”. La Sibiu „*au murit peste 800—1000 de persoane*”.

Măsurile de combatere.

Pe lângă izolarea severă a bolnavilor de pestă, măsurile aplicate pentru combaterea epidemiei au cuprins și metode rudimentare de dezinfecție, folosindu-se unele mijloace casnice. „*Se recomandă*” — scrie Cserei — ca „*locuințele să fie așumate în fiecare dimineață cu esență de brad, iar pereții spoși în fiecare săptămână*”.

Modul de transmitere:

Cronicarul observă că „*din experiența s-a stabilit că ciuma care bintuie de mai bine de trei ani, nu se datorește stricării aerului, ci comunicării între oameni. Toți acei care, nu au purtat convorbiri cu bolnavii au scăpat*”.

Discuții:

Expresii ca „*li s-au umflat ganglionii*”, sau „*Jebra ganglionară seceră toată populația*”, arată că descrierea citată (4) se referă la o epidemie de pestă bubonică. În legătură cu blănarul sighișorean plecat „*pentru a procura blănuri*”, ar putea intra în discuție și eventualitatea tularemiei, însă transmiterea de la om la om și mai ales intensitatea contagiunii infirmă această presupunere. Descrierea se referă deci, fără îndoială, la o izbucnire de ciumă bubonică.

Șobolanul cenușiu, *Rattus norvegicus*, — s-a răspândit în Europa numai după anul 1727, iar în Transilvania s-a înmulțit abia la începutul secolului al XIX-lea (10). Un rol în transmiterea ciumei ar fi putut reveni astfel numai șobolanului negru, *Rattus rattus*, specie sedentară extrem de sensibilă la infecția pestoasă și care prezintă o mortalitate accentuată în timpul epizooturilor. Pare cu atât mai curios că în cronică nu se amintește nimic în legătură cu mortalitatea crescută a murinaeelor.

În schimb, îmbrăcămintea figurează în repetate rânduri ca explicație pentru dănuirea și transmiterea infecției: „*boarțele unuia sînt luate de altul, care doarme în ele, se îmbolnăvește și moare*” sau „*două țete s-au îmbrăcat în vestiminte purtate de dînsa, li s-au umflat ganglionii, au decedat*”. Alteori pesta este introdusă de călători sosiți din localități contaminate: „*un călător a sosit la Cluj cu servitorime multă, venind dintr-o regiune bintuită de ciumă și după aceea pesta s-a ivit numaidecît în oraș*”.

Primele îmbolnăviri apar de obicei în locuri familiare, în cadrul cărora cazurile se succed la intervale scurte: „*a sucombat (el întii) după înapoiere; au decedat apoi toți cei ai lui și toată vecinătatea*”, sau „*întorși acasă au murit alit copiii, cit și tatăl și mama lor, precum și vecinii din două case*”, iar transmiterea directă apare alit de lîmpede, încît și Cserei o observă. Boala a atins peste 16,83% din populație, iar potrivit altor însemnări

chiar 80%. „Febră ganglionară seceră toată populația”. O incidență atât de ridicată nu se poate explica exclusiv prin rolul șobolanilor.

În sfârșit în ceea ce privește dezinfecțiile se pare că funul, aburii și varul ar fi mijloace eficiente și pentru stărpirea purcelilor, utilizarea lor curentă datorându-se probabil acestui fapt.

Pesta poate constitui un exemplu pentru a ilustra modificările prin care trece o boală de-a lungul veacurilor. Descoperirea rolului aproape exclusiv ce revine *Xenopsylle* în transmiterea bolii, făcută după declinul ciumei veritabile, epidemice, în focare endemice de pestă, nu poate fi acceptată fără rezerve pentru a explica epidemiologia ciumei epidemice istorice, care a fost transmisă de la om la om probabil prin specia de purcel uman *Pulex irritans* (2) (12). Această ciună istorică a dispărut cu totul și este necunoscută în timpurile moderne (1).

Constatărea lui *Cserai* despre modul de transmitere a ciumei bubonice, numeroase părți ale descrierii sale constituie noi argumente în privința transmiterii ciumei epidemice de la om la om și facilitează înțelegerea atât a mecanismului de extindere epidemică a pestei, cât și a declinului ei ulterior. (3).

Concluzii:

Descrierea celebrei epidemii de ciumă din 1709 în Transilvania furnizează numeroase argumente epidemiologice în ce privește transmiterea ciumei bubonice de la om la om. Acestea sînt:

- absența oricăror observații asupra enzootiei murine;
- recunoașterea în numeroase focare a unor îmbolnăviri umane, incriminabile pentru pătrunderea contagionii;
- apariția cazurilor la început în focare familiare;
- succesiunea îmbolnăvirilor în cadrul focarelor, la intervale scurte;
- transmiterea evidentă a cazurilor de la om la om;
- rolul îmbrăcămintei în transmiterea bolii;
- utilizarea extinsă a unor metode insecticide și
- intensitatea neobișnuită a contagionii, care nu poate fi explicată în mod satisfăcător prin rolul exclusiv al șobolanilor.

Aceste particularități ale procesului epidemic constituie după parerea multor autori (3,9) tot atâtea argumente de ordin epidemiologic, privind rolul purcelului uman în răspîndirea epidemică a pestei.

Insemnările lui *Cserai* datînd de 250 de ani, furnizează astfel noi argumente în ceea ce privește transmiterea ciumei bubonice de la om la om și relevă faptul că pesta a fost transmisă în Transilvania chiar și la începutul secolului al XIX-lea prin specia *Pulex irritans*.

Sosit la redacție: 15 martie 1961.

Bibliografie

1. BALTAZARD M.: Bull. Acad. Medicine 143, 517 (1959);
2. BLANC G., BALTAZARD M.: Arch. Inst. Pasteur Maroc (1945), 3, 173;
3. BLANC G.: La Semaine des Hôpitaux (1961) 2, 105;
4. CSEREI M.: Erdélyi történelmi és néprajzi értekezések, 18, 149;
5. DELANOE P.: Bull. Soc. path. exot. (1925) 18, 149;
6. DELANCE P.: Bull. Soc. path. exot. (1932) 25, 958;
7. DIOSI P.: manuscris;
8. DIOSI P.: manuscris;
9. GAUD N.: Bull. Inst. Hyg. Maroc (1931) 1, 40;
10. HALTRICH I.: Kulturhistorische Skizzen aus Schässburg, Schässburg (1867);
11. JIGA C.: Studii și cercetări de Istoria Medicinii (1957) 1, 28;
12. JORGE R.: Les anciennes épidémies de peste en Europe comparées aux épidémies modernes, Lisboa, (1932);
13. Schässburger Toten Matrikel;
14. Wolff I.: Zur Volkskunde der Siebenbürger Sachsen, Wien (1885).